

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XI. ÉVF.

PÓTFÜZET

Ál-török nép- és személynevek

IV.

A „szabir“ nép és név. Ha valaki iskolapéldát kívánna tőlünk a neovámberista „módszer“ tudományos értékének megvilágítására, annak azt a tanácsot adhatnánk, hogy tanulmányozza át igen nagy gonddal mindazt, amit Németh Gyula a „szabir“ népről írt (Honf. magy. kialak. 183—193). Hogy e tanulmányt az olvasók részére megkönnyítsük, a következőkben Németh Gyulának az ú. n. „szabir“ népről szóló eszmefuttatását néhány megjegyzéssel kívánjuk kísélni..

A rendszeres, tudományos gondolkodáshoz szokott olvasó bizonyára azt várná, hogy amikor Németh Gyula a 461—465 közt először feltűnő *Σαβίροι* név viselőiről kezd beszélni, bevezetőül mindenek előtt is úgy-amennyire meg fog ismertetni bennünket Kelet-Európa és a Kaukázus-vidék azon ethnikai és településtörténeti képével, amelyen belül ezt az V. század derekán itt állítólag megjelenő népköteléket el akarná helyezni. Mert ha tényleg jöttek — szerinte Közép-Ázsia felől(?) —, Kelet-Európában valamiféle ethnikai és társadalmi helyzettel mégis csak szembe találkoztak. Valahol letelepültek. Mint állítólagos új jövevény-nép, olyan távoli idegen kultúrkörből (Közép-Ázsiából?) jövet, kétségtelenül valamiféle új kultúrjavakat kellett magukkal hozniok. Ezeknek az idegen kultúrköri elemeknek Kelet-Európa megfelelő archaeologiai rétegében nyomuknak kellene lenni. Tud-e erről valamit az archaeologiai településtörténet? Vagy hogy könnyebben megközelíthető ismeretanyagról beszéljünk, kapunk-e bevezetőül Németh Gyulától valamiféle településtörténeti és ethnikai képet a Kelet-Európáról és a Kaukázus-vidékről szóló igen tekintélyes kútfőirodalom nyomán?

Meg kell állapítanunk: mindezekről nem esik Németh Gyula könyvében egyetlen egy szó sem. A szavirokról szóló tárgyalás ugyanis mindjárt in medias res megkezdődik egyes súlyosabbnál súlyosabb — kinyilatkoztatásokkal:

„A szabirokat Priskosnak egy fentebb részletesen tárgyalt tudósításában látjuk először megjeleneni azzal az alkalommal, midőn 461 és 465 között kiűzik ősi nyugatszibériai

lakóhelyeikről az onogurokat, sarágurokat és ogurokat, azaz a bolgárokat" (183. l.).

A szöveg egyes szavait én magam ritkítottam. Fel akarom az olvasó figyelmét hívni ezekre a felelőtlenül odavetett — bár tudományos színben láttatni kívánczó — kijelentésekre, mert mindegyiknél meg kell állnunk egy-két idekívánczó szóra:

1. Németh Gyula Priskos rhetor tudósításából azt olvasta ki, hogy a savirok-jövevény nép voltak, s az V. század közepén egyszerre csak „megjelentek“ Kelet-Európában. Rájuk vonatkozó településtörténeti feltevéсарadatát — nem csekélyszámú „valaha“, „valószínűleg“ és „talán“ kifejezéssel alátámasztva — tömören a következőkben foglalta össze:

„... a szabirok valaha Nyugat-Szibériában, Tobolszk környékén laktak. Ide, mint láttuk, 461 és 465 között költöztek.

A szabirok (illetőleg valószínűleg csak egy részük) nem sok idő, talán egy félszázad múlva, Marquart szerint valószínűleg 515 előtt, valószínűleg ugyanazon az úton mint a bolgárok, szintén levonulnak a Kaukázus vidékére, ahol 558-ig, az avaroktól szenvedett vereség idejéig visznek jelentős szerepet.

A Kaukázus vidékén eleinte talán a Volga felé eső részeken laktak, később nyugaton, a Kubán vidékén találjuk őket“ (186. l.).

Mindeme, visszavonhatatlanul a hittan világában mozgó népbolyongások feltevései körül Munkácsira, Marquarta, Fehér Gézára, mint megannyi egyházatyára történik ugyan utalás a módszer követelményei szerint, — ettől azonban a savir kötelékek településtörténeti kérdésének tisztázása egy tapodtat sem jutott előbbre.

Minden félreértés és félremagyarázás elkerülése kedvéért meg kell ugyanis állapítanunk, hogy Priskos idevonatkozó értesítésében nem a savirok megjelenéséről, hanem ellenkezőleg, az „Αβαροι“ nevű kötelékek bevándorlásáról van szó. Ezek az avarok, régebbi (belső-ázsiai) hazájukból kiűzve, menekülésszerűen nyomultak nyugat felé, itt elűzték lakóföldjéről a Σαβίροι nevű népet. Ez utóbbiak aztán következképpen a Σαράγουροι, Οἰρωγοι és Ὀνόγουροι nevű szomszédait szorították ki lakóhelyükről.¹ E hazájukból kiszorított három nép követeket küldött Byzancba panaszkodni és oltalmat keresni. Priskos rhetornak idevonatkozó töredéke erről a követjárásról szól.

Az avar kötelékek vándorlásáról és térfoglalásáról azonban nem csupán Priskos rhetor értesítéséből tudunk. Erről

¹ Excerpta de legationibus, ed. C. de Boor 586—12. Vö. Moravcsik Gyula, Az onogurok történetéhez. MNy. XXVI. (1930), 6.

a településről hiteles hírt ad egy másik egykorú tanú is, — az archaeologia. Az avarságnak Kelet-Európába való bevándorlásával t. i. mindenütt, ahol ez a népelem feltűnt és megszállt, egy az előbbi korokban ismeretlen, új kultúraelem jelent meg. Az avar jövevények északkelet-ázsiai őshazájukból ugyanis az övgarnitúrák s a hozzájuk tartozó művészies kivitelű szíjvégek divatát hozták magukkal új szállásaikra.² Ez a népvándorlási hullám, végső állomáshelyén, a Duna-Tisza völgyében, a történelmi Avar-birodalom területén üledett meg. Az avar betelepülés azonban, ugyanezen jellegzetes övgarnitúrák jelenléte után ítélve, az északnyugati Kaukázusban, a Terek-folyó felsőmedencéjében (Kamunta, Nalčik) is, határozott körre kiterjedő emlékeket hagyott hátra.³ Az archaeologiai leletanyagnak minden írásnál beszédesebb tanúskodása szerint tehát ez az északnyugati Kaukázus vidéke volt az a földterület, ahol a Belső-Ázsiából menekülő avar népkötéléknek Priskos rhetor által említett első hulláma megszállt, s ahonnan a savír nevezetű népet régi lakóföldjéről kiszorította, minek következtében aztán a szomszédos saragur, urog és onogur kötélékek is előbbi hazájukból menekülni voltak kénytelenek.

Vagyis az archaeologiai leletanyag településtörténeti valómása és az írott történelem a savír-kérdésben tökéletesen kiegészíti egymást.

A Kelet-Európában végbement avar térfoglalás földrajzi határai ilyenképen, az avar bevándorlással megjelenő jellegzetes régészeti lelettárgyak vallomása alapján, egész jól megállapíthatók. Itt, ebben az északnyugati-kaukázusi körzetben, a Terek-folyó felsőmedencéjében, az avar-kori anyagot chronologiailag megelőző rétegben pedig ugyanazokkal a tipikus „hun” lelettárgyakkal találkozunk, mint amelyeknek központi fölelőhelye Kelet-Európában a Volga- és a Jaik-folyó közepfolyása táján volt. Innen, erről az elsődleges hun települési területről, e jellegzetes aranyműves kultúra hordozóinak kirajzása már igen korán déli irányban terjedt tovább. E „hun” betelepülés archaeologiai maradványai az északnyugati Kaukázusban a Kuma felsőmedencéjében (Zdvižensk) és a Felső-Terek vízrendszerében az Uruk-folyó felsőfolyása mellett (Rutkha) mutathatók ki.⁴

A *Ođvvoi* néven megnevezett kötélékek ugyanezen a földterületen valóban igen korán feltűntek már a történelem látóhatárán is. Ezek a hunok, mint I. Chosrov arméniai király

² N. Fettich, *Bronzeguss und Nomadenkunst auf Grund der ungarländischen Denkmäler*, Prague, 1929. 70. 73. 77. 78.

³ U. o. 73. 76.

⁴ A. Alföldi, *Fundé aus der Hunnenzeit und ihre ethnisché Sonderung* (Archaeologia Hungarica IX.) Budapest, 1932. XXXVI. tábla.

(222–238) szövetségesei, Agathangelos értesítése szerint ebben a korban már a kaukázusi hegyláncon keresztülvezető Darjel-szorostól (Alán-kapútól) északfelé laktak.⁵ Körülbelül ugyanerre a tájakra helyezi a hunokat (*Οἰννοί*) a III. század végén (vagy a IV. század elején) Dionysios Periegetes verses földrajzi leírása is.⁶

II. Šápür perzsa király uralkodása idejében (309–379) a vele szövetséges *hon* nép átjáróhelye a Kaukázusban még mindig az Alán-Kapú (Darjel) volt.⁷

Térdat arméniai király († 314) egyik albániai hadjáratainak leírásából azonban arról is értesülést nyerünk, hogy a „*hon*-ok országa“ kelet felé egész a Káspi-tenger partvidéke tájáig, a Derbendi kapútól északra elnyúló földterületig elhúzódott.⁸ Innen, ezen „Alexandri claustra“ néven is ismert Derbendi kapún keresztül törtek be 395-ben ezek a *Hunni* nevezetű kötelékek Kis-Ázsiába is, mely alkalommal egész Szíriáig elkalandoztak.⁹

Elišé örmény történetíró a 450. esztendő utáni időben ezt a Derbendi kapút *Honac pahak* („Hunnenwache“) néven is emlegeti,¹⁰ mely megnevezés ehelyütt is arról tanúskodik, hogy a „hun“ települési terület ebben a korban valóban a Terek-folyó alsó medencéjéig, a Káspi-tengerpart vidékéig terjed.

Nem sok időre rá, a 461–465. esztendő közti időben bekövetkezett itt a Terek-folyó medencéjében az ethnikai határokra az a felborulásszerű átalakulása, melyről, mint az avar vándorlás következményéről, Priskos rhetor beszél. Ezekkel a népettolódásokkal kapcsolatban a byzanci kútfőirodalomban a *Σαβίροι* népkötélék neve is feltűnt. Ha azonban e néptörténeti eseménykomplexumot jobban megfigyeljük, megvilágosodik előttünk, hogy a Kaukázus ezen szakaszán ebben a korban csak egy új nép név, de nem új népkötélék tűnt fel. A róluk szóló többi byzanci történetíró ennek a népnek a nevét,

⁵ Agathange, *Histoire du règne de Tiridate*. V. L a n g l o i s, *Fragmenta Historicorum Graecorum*. Vol. V. pars II. Parisiis, MDCCCLXXII. c. II, § 10. (p. 115–6).

⁶ Dionysius Periegetes graece et latine ... cum annotatione Godofredi B e r n h a r d y. Lipsiae, MDCCCXXVIII. I, 728–733. (p. 42).

⁷ Généalogie de la famille de Saint Grégoire, Illustrateur de l'Arménie... V. L a n g l o i s, *Collection des Historiens anciens et modernes de l'Arménie*. Paris, MDCCCLXIX. Tom. II, 34.

⁸ Xorenac'i Mózes II, 85. V. L a n g l o i s, I. m. T. II, p. 125.

⁹ Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Opera Omnia (Patrologiae Cursus Completus, Tom. XXII–XIII). J. P. M i g n e. Tom. I. Paris, 1859. 695.

¹⁰ Élisée Vartabed, *Histoire de Vartan et de la guerre des Arméniens*. V. L a n g l o i s, *Collection II*, 209. 229; J. M a r q u a r t, *Ērānšahr*. Berlin, 1901. 100.

mintegy magyaráztaképen, következetesen a következő kettős néven emlegette:

Οἰννοι Σάβειροι, Agathias 234.

οἱ Οἰννοι Σάβειροι, Malalas 406.

Οἰννοι, . . . *οἱ Σάβειροι καλούμενοι*, Procopius, De bello persico I, 74. (De bello gotthico IV, 469 stb.).

Οἰννοι οἱ λεγόμενοι Σαβήρ, Theophanes 249.

Οἰννοι οἱ λεγόμενοι Σαβήρ, Georg. Cedrenus I, 633.

Ebből a kettős megnevezésből világosan érthető, hogy a byzanci köztudat ezt a köteléket általánosságban „hun” (*Οἰννοι*, *Οἰννοι*) néven ismerte. Az a kérdés azonban már most, hogy ehhez a régibb idők óta köztudomású egyetemes megnevezésükhöz ama másik sajátos *Σάβειροι* (*Σαβήρ*, *Σαβίροι*) nevet vajjon mi okból társították?

Az északnyugati Kaukázus ethnikai viszonyaira vonatkozó kútfők és hagyományok erre is megadják a felvilágosítást.

Ezeket az Elbruz-hegycsúcs (*τὰ Κανκάσια ὄρη*, Procopius, De bello gotthico IV, 509) körül élő hun-savir népkötelékeket ugyanis, az ezen földterület ethnikai viszonyai tekintetében legilletékesebb kútfő, a Grúzia Élete című grúz krónika ezen a fenti néven schol sem ismeri. Ellenben ugyanezeket a Darjelhágótól északra lakó hatalmaserejű népkötelékeket ez a grúz krónika már Azork' és Armazel grúz királyok uralkodásának kora (87—103) óta folytatólag I. Vakhtang idejéig (446—499) következetesen *osi* (= oszét) néven ismeri. Lakóföldjüket a krónika *O s-e t'i* néven említi, úgy, ahogy az „Oszét-föld”-et a velük szomszédos grúzok mai napig is hívják.¹¹

A grúz, örmény és byzanci kútfők itt nyilvánvalóan egy és ugyanazon területnek egy és ugyanazon lakóiról szólnak. Ezt az itt élő népet az örmény kútfők mindvégig egyöntetűen *hon* néven ismerték. A görög kútfők őket kezdetben — vagyis a III/IV. századtól kezdve 461/5-ig — szintén közönségesen *Οἰννοι*, *Οἰννοι* néven emlegették. A grúz krónika ellenben ugyanezt a nagy népet *osi* néven nevezte meg.

A kútfőkből kiolvasható településtörténeti adatok tanúsága szerint ez a nép a régibb korszakban a Terek-folyó völgyét egész hosszában megszállva tartotta. Ezen a településtörténeti képen csak a 461—465. esztendőik között állott be változás. E terület határszélein, Belső-Ázsiából jövet, megjelentek a bevándorló avar kötelékek. Fellépésük nagyobb népeltolódások okozójává lett. Egyes „hun” kötelékek, e nyomás következtében, települési területük határszélei felől nagyobb tömegekben zúdulhattak a Terek felsőfolyása felé. E nyomás következtében az előbb ezen körzetben élő *Σαράγουροι*, *Οἰραγοι* és

¹¹ Brosset, Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'au XIXe siècle. St.-Petersbourg, 1849. I, 25., 66—7. 150. stb.

**Ονόγοροι* nevű kötelékek régibb hazájuk elhagyására kényszerültek, s távol nyugatabbra költöztek a fekete-tengeri provinciák felé. Innen, e Byzanci-birodalom közvetlen érdekszférájába tartozó pontusi tartományokból küldték el követeket Byzáncba, hogy onnan elvesztett területeik visszaszerzéséhez segítséget kérjenek. Ezeknek a pontus-tengerpartvidéki — saragur, urog és onogur — követeknek a szájából hallották tehát a byzánckiak legelőszőr a *Σαβίροι* nép nevét.

De azt is megállapíthatjuk, hogy ugyanezen az északnyugat-kaukázusi, pontusi partvidéken ez a népnév, az élő néphagyományban, határozott ethnikai tartalommal, mainapiglan megvan. Az itt élő k'art'velnyelvű szvánok az Oszét-földet ma is *Sav*-nak hívják. Ebből az országnévből a szván *-ir, -ier, -är, -ar* többesképzővel, mely helynevekből egyszersmind népnevek képzésére is szolgál, az oszét nép neve a jelenkorban is **savir (le-svir-a), savär, savjar, sävär* nyelvjárási alakváltozatokban él.¹²

A néptörténeti adottságoknak fenti sorrendben való felsorakoztatásával az északnyugat-kaukázusi hunok kérdésének egész komplexuma megvilágosodik. Ezek az itteni hunok, a keleti és nyugati kútfők egybehangzó értesítései szerint, ugyanazok a grúz krónikabéli *osi*-k voltak, akiknek leszármazottai a jelenkori iráni nyelvű oszétekben élnek. Mivel pedig ezeket az *osi*-kat (oszéteket) a velük nyugat felől szomszédos szvánok a maguk nyelvén **savir*-nak hívták, ez a népmegnevezés — a régebben „hun“-nak nevezett népre vonatkoztatva —, közvetlenül ennek a k'art'vel-nyelvű szván népnek az ajkáról ment át Lazike tartomány görög protektorainak köztudatába, s az értesüléseiket erről az oldalról nyert byzáncki történetírók könyveibe is.

Az adatszerúségek eme rövidrefogott ismertetése egyszersmind a maga kellő helyére szállítja le Németh Gyula ama kijelentését is, melynek értelmében a *savir* népet 461 és 465 közt Nyugat-Szibériában „látjuk először megjelenni“. Mi ugyan nem látjuk! Amit ő lát, — annak Kelet-Európa néptörténeti valóságaihoz semmi köze sincsen!

2. Miféle úton-módon is keveredett össze ez az egész kérdés-komplexum Nyugat-Szibériával? Erre a téves útra Németh Gyulát Patkanovnak egy minden néptörténeti kritika nélkül írt régi fejtegetése vezette.¹³ Aki az orosz kutatók munkateljesítményeivel egy kicsit ismerős, az minden esetre óvatosabban kell hogy járkáljon e könnyűfajsúlyú feltevések veszélyes

¹² Н. Марръ, Извлечение изъ сванско-русскаго словаря. Петроградъ, 1922. 27.; A. Dirr, Die heutigen Namen der Kaukasischen Völker. 212.

¹³ Patkanov S., A szabírok nemzetisége. Ethn. XI.

ingoványain. Patkanov kimutatta ugyanis, hogy Északnyugat-Szibériában, a tobolszki kormányzóságban, bizonyos *T'äpar*, *Sabar*, *Saber*, *Soper*, *Saper*, alakú helynevek többször előfordulnak. Az osztják szóhasználatok ezen név viselőit Északnyugat-Szibéria hajdani lakosainak tartották.¹⁴

Az osztják szóhasználatok eme hely- és népnévének a *savir* népnévvel, — azaz Patkanovnál is, Németh Gyulánál is bizonyos leplezetlen célzatossággal a „szabir“ alakban írt népnévvel való véletlen és nem is valami túlságosan csábító hasonlóságából született ama bizonyos nyugat-szibériai mythos. Amely talajban aztán a mythos fája egyszer gyökeret ver, ott példátlan gyorsasággal további ágat-bogat ereszt. Szemlátomást így történt ebben az esetben is. A mythos továbbfejlesztéséről Németh Gyula a következő szavakkal ad számatot: „Tovább menve, abban sem lehet kételkedni, hogy Szibéria neve ezzel a névvel függ össze, bár történeti adataink a névre csak a mongol korszakkal kezdődnek.

A mongol korszakban mohamedán forrásokban, pl. Rašiddinnél, *Sibir* (*Ibir-Sibir*) a neve egy területnek Nyugat-Szibériában, az Irtsi vidékén.

A XIV. században alakult nyugat-szibériai tatár birodalom székhelyévé a XVI. század elején *Sybyr* (más néven *Isker*) nevű város lesz“ (185. l.).

Mindezek helyett mennyivel egyszerűbb és szemléltetőbb lett volna azt mondani a laikus olvasóknak: Uraim! Tudják meg Önök, hogy mi neovambéristák vagyunk, akikben „nem lehet kételkedni.“ Minálunk sem a tér, sem az idő nem számít. Ha be kell bizonyítani, hogy azok az V. századbéli *savir*-ok miféle törökök voltak, — már pedig ezt egy akadémiai kiadványban okvetlenül ki kell deríteni, — be is fogjuk mi azt Önöknek rögtön bizonyítani ... még a XIV—XVI. századbéli mongolkori adatokból is. Arra a közbeeső kis ezer-esztendő s chronologiai csekélységre semmit sem kell adni. Minek nekünk az egykorú kútfők adatai, — amiket úgyszemint Önök nem ismernek, sem mi nem ismerünk. Elegendő lesz nekünk ehhez az akadémiai vagyonnalalátámogatott módszeres eljáráshoz egy Isten háta mögötti földszegletre vonatkozó ezer esztendővel későbbi adat is. Mi, mint „legkiválóbb magyar turkologus“-ok ezer esztendővel visszafelé is szemrebbenés nélkül és tévedés kizárásával tudunk következtetni...!

Mert Németh Gyula, könyvének fentebb idézett helyén, ha nem is ilyen közérthető, világos nyelven, — de akadémiai színvonalú tudományos dialektikájával körülbelül ugyanezt mondta.

Mindez az észrevétel idáig a néptörténeti adottságok

¹⁴ U. o. 338—9.

településtörténeti és chronologiai oldalára vonatkozik. Lássuk azonban magának a hely-, illetőleg népnévnek nyelvi vonatkozásait is! Annál is inkább súlyt kell helyeznünk erre, mert Németh Gyula szerint ez az osztják szóhagyományokban megőrzött népnév tulajdonképpen „... török eredetű népnév, s mivel a szabiroknak saját nevük, a szabirok török voltát bizonyítja“ (190 l.).

Ez esetben tehát, amint e megnyilatkozásból szószerint kitűnik, a neovámbérista elméletek egyik koronatanújával állunk szemben.

Ha Németh Gyula fejtegetéseit itt is nem hittani alapon, mindenféle rissz-rossz elméletre való hivatkozással, hanem inkább a néptörténeti realitások iránt való hajlamossággal kezdte volna, egyes figyelemreméltó jelenségeket talán még ő maga is megláthatott volna. Megfigyeléseit mindenek előtt az általa is közölt adatok azon részleténél kellett volna kiterjesztenie, ahol arról van szó, hogy Szibériának *Sibir* nevét kizárólag csak a mongol korszakból ismerjük. Itt jó lett volna egy kicsit felfigyelnie. Tehát ha ezzel a földrajzi megnevezéssel legelőször csak a mongol korszakban találkozhatunk, logikai sorrendben mindjárt felmerül bennünk a kérdés, hogy e kifejezetten mongol imperiumon belüli területre vonatkozó földrajzi megnevezés vajjon talán nem magától az uralkodó mongol népelemtől származhatott-e? S ha, ahelyett, hogy egyetlen bibliájában, a török szótárban lapozgatott, belenézett volna a mongol szótárakba is, itt erre vonatkozólag egyet-mást talán megláthatott volna.

Megláthatta volna, hogy a jelenkori mongol nyelvjárásokban Szibéria neve = *Šiwir*. E földrajzi megnevezésnek azonban ugyanitt közérthető szójelentése is van. Ugyanez a *šiwir* szó a mongol nyelvjárásokban egyszersmind annyit is jelent, mint: „sűrű erdő; sűrű bozót a folyóparton“ (Rudnjev, Mat. po govoram vost. Mong.). Ennek a mongol szónak egy e nyelvben közönséges *s ~ š* váltakozáson alapuló középkori **Sibir* hangtani alakja kellett hogy alapul szolgált legyen Szibériának orosz-nyelvi *Sibir* megnevezéséhez is. A névnek „sűrű erdő“ szójelentése is tökéletesen ráillik a jellegzetes észak-szibériai erdők (*tajga*) világának megjelölésére.

Ha aztán erre a nyomra már rátalált az ember, utána szinte önként kínálkozik fel az osztják szóhagyományokban ránkmaradt *T'apar*, *Šabar*, *Šaber*, *Soper*, *Saper* földrajzi névnek megmagyarázási lehetősége is. Mint az osztják nép Urálon-túli elődeinek földje, s maga a régi nép, mely az osztjákok előtt ezen a földön élt, úgy látszik szintén csak a mongol uralom idején, az uralkodó mongol elem nyelvéből kaphatta ezt a nevét. Az élő mongol nyelvjárások e néphagyománybeli föld-

rajzi megnevezéssel hangtanilag valóban teljesen azonosalakú topographiai-tartalmú szóváltozatokat nyújtanak, még pedig: *šabar, šabur, šawar, šibar, sibar* „sár, agyag; mocsár; fekete föld“ (Rudnjev, Podgorbunskij, Golstunskij, Castren stb.). Ez a megnevezés az Irtis alsófolyása tájékán, a folyóvölgyi mocsár-vidék (vagy talán „fekete-föld-terület“) megjelölésére, jelentéstanilag szemelláthatóan szintén alkalmas lehetett.

Németh Gyula azonban, mindeme közelfekvő magyarázatléhetőségek mellett bekötött szemmel ment el. Azaz jobban mondva, mindezekről halvány sejtelme sem volt.

Nem érdemes ugyan sok szót vesztegetni arra a tudománytalan eljárásra, ahogy Németh Gyula a *savir, Šabar* és *Sibir* nevet, ezt a három teljesen más és más tartalmú, földrajzilag és chronologiailag egymással semmiféle kapcsolatban nem álló megnevezést mily eszközökkel próbálta egy nevezőre hozni. A neovámbérista ál-tudomány leálcázása szempontjából azonban mégsem kerülhetjük el, hogy erre a közköltésen fentartott kiadványokban agyba-főbe magasztalt „módszer“-re mégis röviden rá ne mutassunk.

Ugyan, hogyan oldotta hát meg Németh Gyula a fenti három név egybeboronálásának problémáját, aminek a honfoglaló magyarságnak általa elképzelt kialakulása szempontjából is olyan nagy jelentősége lett vona? Hogyan? Roppant egyszerűen! Nem kellett neki ehhez egyéb tudomány, csupán ... egy török szótár.

Mindenek előtt azonban a három együvé nem tartozó tulajdonnévnek általa feltételezett közös hangtani alakját mégis meg kellett állapítania. Erre nézve a következőket mondja: „E népnév alakjai a következők. A VI. századból való szír Anonymusnál *sab(i)r* alakot találunk, byzánci íróknál *σάβιροι (σάβειροι)* alakot, mely valószínűleg *savir*-nak (esetleg *sabir*-nak) olvasandó; Jordanesnél: *saviri*-t, örmény forrásban *savir*-t, Maszudinál *s(a)bir*-t. A vogulban és az osztjákban található alakok Patkanov szerint egy régi **sab(p)ar (*saber)*, *s'abar, soper*-féle alakra mutatnak. A szír forrásban, Maszudinál és a szibériai területen tehát egy török **sabyr ~ šabar* alak mutatkozik, míg a többiekben: *savyr*. Itt tehát török *b > v* változással van dolgunk ...“ (188. l.).

Az adatok történeti sorrend szerint való felsorolásában egy kis erőszakolt célzatosság mindenesetre van. A néptörténeti valóság ez esetben ugyanis a következő: A legrégebbi népnévváltozat Priskos *Σαβίροι* adata a 461–465 közötti időből. Sorrend szerint utána Jordanes *saviri* (pl.) adata következik 551-ből. Ezután következnek csak a szír kompiláció szír írásjegyekkel átirat *sab(i)r* népnévváltozata egy 555-ben írt kézirat függelékeképpen. Az itt felsorolt észak-kaukázusi népnevek Priskos, Prokopios és Zemarchos (570) könyveiből másoltattak

ki.¹⁵ A szír kompilátor itt az eredeti görög kéziratok β írásjegyét magától értetődően másként nem is írhatta volna át, mint a rendelkezésére álló szír *b* (beth) írásjeggyel. Meg kell azonban jegyezni, hogy e szír *beth* írásjegynek hangtani értéke: *b* és *v* volt. Az örmény kútfői adat szintén *savir* változatot közöl. A X. századbéli Maszűdinál egy másodlagos *s(a)bir* átírást látunk. Erre vonatkozólag tudni kell azonban, hogy ez a $v > b$ fejlődés, két magánhangzó közt, az új-perzsában közönséges hangtani jelenség. Ezzel a $v > b$ fejlődéssel mentek át egyes új-perzsa nevek az arab irodalomba is: új-perzsa *Kavād* > arab *Qubād* stb.¹⁶ Ily ismert törvényszerűség alapján keletkezett az eredeti elsődleges *savir* népnévből — alkalmassint új-perzsa közvetítés útján — Maszűdinak bennünket már alig érdeklő, nagyon is kései és másodlagos *s(a)bir* névváltozata is.

A felhozottakból nyilvánvaló, hogy e népnév hangalakjában eredetileg *-v-* és nem *-b-* szerepelt.

Igen ám, de Németh Gyulának ama fiktív török eredet bebizonyítása érdekében minden áron egy *-b-* mássalhangzós **sabir* népnévalakra volt elkerülhetetlen szüksége. Enélkül t. i. törökösödő buzgalmával e nevet illetőleg már a kezdet-kezdetén kátyúba jutott volna. Így lett tehát az, ami fentebb lett.

Ami pedig ezután következik, az már egyedül és kizárólag a török szótárak szeszélyének a dolga. (Soha senki sem magyarázta még meg idáig, hogy az ilyenfajta kelet-európai néptörténeti végszükség esetén miért kell épen a török szótárhoz fordulni?) Tekintsen bele már egyszer végre a nem-turkologus magyar olvasó is ebbe a neovámbérista boszorkánkonyhába! A fő-fő kútforrás t. i. a jó öreg és hibákkal is teljes Radloff-féle nagy török szótár. Milyen jó, hogy egész Magyarországon alig van belőle egy vagy két példány. Ezt a rajta keresztül elkövetett ál-tudományosdit ennek következtében jóformán senki fia sem ellenőrizheti.

Hogy zajlik le ilyenkor az ú. n. török filologiai és magyar őstörténeti kutatás? A neovámbérista akadémikus, keblén a Corvin-koszorúval, lelkében „a legkiválóbb magyar turkologus“ ihletével, — felüti azt a bizonyos szótárt. Szilaj lapozgatás következik előre és hátra. És megszólal a jó öreg Radloff. Ontja a szebbnél-szebb homonymiákat. Nézzük csak! Az altájitörök nyelvjárásokban egyik a másikat éri: *sabar* der Juni (Monatsname) / *sabar* das Brusstück mit den Rippen / *sabar* der Finger, der Zeh Radl. IV, 426. A kirgizben: *sabır* die Zeit,

¹⁵ J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig, 1903. 355—6.

¹⁶ W. Geiger—E. Kuhn, Grundriss der iranischen Philologie. Strassburg, 1895—1901. I. Bd. 2. Abt. 76. § 34, 5.

wo der Weg durch das schlechte Wetter verdorben ist. Radl. IV, 418... Külsőre, hangtani alakra egyik jobb, mint a másik. Pont ugyanolyan, mint amilyen után, fent kifejtett kívánságai szerint, Németh Gyula is vágyott. A szavak jelentései azonban valami előttünk ismeretlen okból — úgy látszik — nem nyerték meg a „legkiválóbb magyar turkologus“ tetszését. De ebből sem származott semmi baj. Ha ugyanis a névmagyarázat céljára nincs is egy épkezláb kész török szó, a neovámbéristának sohasem kell kétségbe esnie; joga van t. i. a „módszer“ értelmében olyan török szót alkotnia, amelyben már semmi hiba sem lesz. Gyerünk tehát tovább azzal a szótárral! Lapozzunk visszafelé! Az új filológiai alkotáshoz jó lenne valamiféle *sap*-igegyökér. Csinálunk belőle valami „-r képzős nomen verbale“-t (189. l.), — és meg lesz oldva a nagy őstörténeti kérdés. No, itt is van már az ige: ujjur, kelet-turkesztáni, čagataj, kazánitatór *sap*-einfäden; ppropfen, okkuliren; ansetzen. Radl. IV, 401. Ejnye, már csaknem egyenesbe jutottunk! Az igegyökér, az elmélethez mérten, egészen jó volna, de már megint itt is akörül az átkozott szójelentés körül van egy és más hiba. Nincs más tennivaló, ilyenkor a filológiai módszer kívánalmai szerint megint csak tovább kell forgatni azt a szótárt. Következik egy másik, épen olyan jó igegyökér, mint az előbbeni: kirgiz, kun, kazáni-tatór, oszmán-török *sap*-den Weg verlassen, vom Wege abweichen; den Weg verlieren, sich verirren, irren, im Irrthum sein; von einer Sache ablassen, da man ihre Schädlichkeiten eingesehen hat; (kazáni-tatór) verrückt werden; (šor.) Übergewicht haben. Radl. IV, 402.

Németh Gyula, valami titkos sugalmazás folytán, meg van győződve arról, hogy ama bizonyos három együvé nem tartozó *savir*, *Šabar* és *Sibir* hangzású tulajdonnév alapszava „nem lehet más“, mint ez az utóbbi török *sap*-ige, s az ebből alakítható -r képzős nomen verbale ilyenformán annyit jelent, mint „az útról letérő, eltévedő, tévelygő, bolyongó“ (189. l.). Hogy az a fiktív török alapszó miért „nem lehet más“, Németh Gyula erről az őstörténeti titokról senkit sem világosít fel... A fent elmondottak után azonban egyetlen elfogulatlan olvasó előtt sem lehet kérdéses többé, hogy „az útról letérő, eltévedő, tévelygő...“ jelző itt ama három tulajdonnév közül elsősorban... egyedül csak Németh Gyulára vonatkozhatik.

E kieroszakolt szójátéknak abszurd hangtörténeti alátámasztására kár volna most már egyetlen komoly szót is elfecsérelni. Nincs szándékomban ugyanis ama általa feltételezett „török *b > v* változás“ fejtegetésébe belebocsátkozni, melylyel Németh Gyula az ő fiktív **sabyr* > **savyr* szóalakjait elhíhetővé szeretné tenni. Hogy ez a feltevés mennyire délibábos, azt a nem-nyelvész olvasó is könnyen megértheti, ha figyelemmel van a következőkre:

„Az útról letérni“ jelentésű török *sap-* igető *r-* képzős nomen verbaleja a jelenkorban (vagyis a XX. században a török nyelvjárásokban egyedül és kizárólag *sapar* alakban hangzik. A Németh Gyula által elképzelt *sabar* és *sabyr* nomen verbale-változat pedig egyetlen török nyelvjárásban sem mutatható ki!

Az igeigyekérnek ez a XX. században is még mindig explozivjellegű elsődleges *-p-* mássalhangzója ugyan miféle hangtörvény alapján változhatott át már az V—VI. században másodlagos *-v-* spirans hanggá? De van-e egyáltalán valaki — természetesen a neovámbéristákon kívül —, aki a hangfejlődésnek ezt a csekély XIV—XV. századdal visszafelé haladó menetét megértené vagy elhinné..., és az ilyen délibábos névmagyarázatot tudománynak tartaná, még akkor is, ha ilyesmivel a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai valamelyikében találkozni is...?

3. Németh Gyula Priskos rhetor szóbanforgó tudósításának magyarázása (helyesebben félremagyarázása) közben azt mondja, hogy a savirok „... 461 és 465 között kiűzik ősi nyugat-szibériai lakóhelyeikről az onogurokat, saragurokat és ogurokat, a z a z a b o l g á r o k a t“ (183. l.).

A történeti hűség kedvéért nem hallgathatjuk el, hogy Priskos tudósítása egy *Ořwwoi* nevű népről beszél. Ennek a népnek a neve, az északnyugati Kaukázusban, ugyancsak néptörténeti valóságon alapszik, melyről részletesebben majd egy nemsokára megjelenő tanulmányomban fogok szólni.

Az eredeti szöveg *Ořwwoi* népnevének „*ogur*“ alakban való emlegetése nem egyéb, mint a néptörténeti valóságnak önkényes elferdítése, mely egyedül az olvasó félrevezetésére alkalmas. Ném „elírásról“ van itt szó, mint ahogy Németh Gyula gondolja (vö. 106. l.). Ellenben Kelet-Európa néptörténeti realitásait mindenek előtt ismernie kellene annak, aki Kelet-Európa népeiről bármit is akar szólni.

Hogy azután már most ezt az elferdített „*ogur*“ nevű népet miért kellett Németh Gyulának „összekevernie“ a bulgárokkal, annak rajta kívül senki más megmondhatója nincsen. Vagy talán ez az ötlet volna hivatott arra, hogy a *bulgár* névnek már ismert Németh-féle etymológiáját (v. ö. NNy. IX. 240.) igazolja?

*

Βοαρής — Miután Németh Gyula a fentebb megvilágított módszer segítségével a savirok török voltát, pusztá neviüknek egy semmire sem alkalmas török homonymiával való egybevetése által, kétségbevonhatatlanul „bebizonyította“ (190. l.), ezen az alapon továbbhaladva, hozzálátott egyéb savir nyelvi

emlékeknek, azaz személyneveknek, ugyancsak a török nyelvek segítségével való elemzéséhez is. Saját szavai szerint: „Legszebb ezek között egy királynőnek a neve: *Βωαρής*. Ez a szabir királynő arról nevezetes, hogy 527/8-ban Justinianos császárral szövetséget köt a perzsák ellen. Nevének változatait Moravcsik Gyula gyűjtötte össze és adta ki a Szinnyei-Emlékkönyvben (MNy. XXIII, 262.)“ (190. l.).

Fellapozzuk Moravcsik Gyula idézett tanulmányát, ahol egyéb hun személynevek gyűjteménye közt, *Βωαρής* savir uralkodónó nevét, különböző névváltozataival egyetemben, valóban megtalálhatjuk. Az idevonatkozó kútfőkutatás eredményeit egybefoglalva, a személynév eredeti szóalakjára vonatkozólag Moravcsik a következőket állapítja meg: „A *Βωαρής* alak hitelessége mellett szól Theoph X. századi legjobb kézírata, Anast és Kedr, továbbá az A kézirat, melynek ide vonatkozó része kétségkívül Malalasra megy vissza. A z ξ-es változatok palaeographiaailag könnyen érthető másolási hibák, melyek Mal Theoph és Kedr egyes kézírataiban egymástól függetlenül ismétlődnek“ (MNy. XXIII, 262.).

A „*Βωαρής*“ személynévalak ilyenformán, mely Németh Gyula véleménye szerint az összes savir személynevek közt a „legszebb“, s mely az ő török nyelvi elemző vizsgálatát is kiérdemelte, — Moravcsik Gyula alapos kútfőkutatása alapján tulajdonkép nem egyéb, mint „másolási hiba“ folytán keletkezett romlott névalak. Egymás megállapításait, úgy látszik, már maguk a neovámbéristák sem sokra becsülik. Németh Gyulának, a panturk elmélet szempontjából, szüksége volt az általa latin betűvel átírt „*Boarik*“ névalakra, — nem sokat törődött tehát Moravcsik Gyulának teljesen szakszerű és minden vonatkozásban helytálló megállapításával. Végre mégis csak az a fontos, hogy azok közül a makacs hun személynevek közül, kerül amibe kerül, el lehessen egyet megint hódítani a neovámbérista elmélet javára. És végre is, a laikus olvasók közt ki tudja azt, hogy ez a „legszebb“ savir név tulajdonkép csak „másolási hiba“!

Utólag most már inkább csak szót-se-érdemlő módszertani elcsuszamodásnak lenne tekinthető Németh Gyula azon eljárása, hogy bár Moravcsik Gyula idevonatkozó tanulmányát és annak lapszámát helyesen idézi, magának az itt megállapított és leszögezett néptörténeti valóságnak azonban . . . pont az ellenkezőjét hozza olvasóinak tudomására. Aki azonban kritikai megjegyzéseimnek múltkori, III. sz. folytatását is olvasta (NNy. XI, 75—87.), azt a neovámbérista irányzatnak ilyenfajta eszköze többé nem lepheti meg.

Ami pedig ennek a savir személynévnek, helyesebben szólva címnek, tulajdonképeni eredetkérdését, kulturkörü hova-

tartozását illeti, arra nézve ugyanazon az iráni nyelvterületen nyerünk felvilágosítást, amely felé összes néptörténeti adottságaink is vezetnek: A hiteles savir *Βωαρήζ, Βοαρήζ, Βαρήζ* személynévalaknak az iráni *Օ Վ ա ղ ի շ ր Տ, W a h r i z*, (pahlavi) *W a h r i z* cím és személynév felel meg, melynek etymológiája: új-perzsa **Wahr-iz*, pahlavi **Vahr ič* „Győzőcske“ (avestai *verəθra-* győzelem; pahlavi *-ič*, új-perzsa *-iz, -iz* kicsinyítő-képző).¹⁷

Németh Gyula panturk világnézetén keresztül az ő másolási hibából eredő és önkényesen átírt „*Boarik*“ személyneve nem lehet más, mint török eredetű. Véleménye szerint: „A név előrésze: *bo* egyenlő az oszmánli *boy* ,parancsnok, úr, vezér‘ szóval (a magyar régiségben Mikes *baş-boy* ,fő-vezető‘ címéből ismeretes). Ez kétségtől régi török szó, és semmi köze sincs a szláv *bog* ,isten‘ szóhoz, ahogyan a szótárak állítják. A szóvégi, illetőleg magánhangzóközi *γ* eltűnésén, különösen névben, nem csodálkozhatunk.“

„A *Bo-Aryk* név tehát török, s azt jelenti, hogy ,Frényes-vezér‘...“ (190—191. l.).

E névmagyarázatról, az előrebocsátottak után, kár volna többé egyetlen szót is szólni. Amit itt mégis meg kell jegyezni, az inkább „a legkiválóbb magyar turkologus“ oszmán-török nyelvismeretével és philologiai készségével áll szerves kapcsolatban. Németh Gyula fentebb azt mondja ugyanis, hogy „...az oszmánli *boy* ,parancsnok, úr, vezér‘... kétségtől régi török szó...“

Ezzel az ő szokásos istenbizonykodó állításával szemben a való nyelvi tényállás a következő:

1. Az oszmán-törökben ez a kérdéses **boy* szó önállóan sohasem élt. Egyes szótárakban (Sámi, Radloff) előfordul ugyan, mindezen esetekben azonban a szótáríróknak a *baş-boy* ,der Korpschef, der Armeechef‘ szóból való tudálékos elemzésével és önkényes elvonásával állunk szemben.

2. Az oszmán-törökben csak az összetett *baş-boy* szóalak mutatható ki. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy ez a katonai mesterszó az oszmán-törökön kívül semmiféle török nyelvben sem ismeretes. Eredetére nézve: új-perzsa jövevényszó. Az új-perzsában *sār-buy*, a commander; the head of an army, tribe, or family‘ Steingass 640. Az új-perzsa összetett szó első tagja: *sar, sār, ser* annyit jelent, mint ,fő, fej‘.¹⁸ Az összetétel második tagjában az ó-perzsa *baga-*, új-avestai *baya-* Herr; Gott‘, pahlavi *bay* ,Gott‘ egyik újabb nyelvjárási változata

¹⁷ F. Justi, *Iranisches Namenbuch*. Marburg, 1895. 340; W. Geiger—E. Kuhn, *I. m. I*, 2. Abt. 181.

¹⁸ Vö. P. Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*. Strassburg, 1893. 153. 160—161.

maradt fenn.¹⁹ Az új-perzsa összetett szó eredeti jelentése tehát annyi volt, mint: „fő-úr“. E műveltségi szó átvételekor az összetétel közérthető első (*sar, sār* ,fő, fej‘) tagját az oszmán-törökök az azonosjelentésű török *baş* ,fő, fej‘ szóval helyettesítették be. Az összetétel második *boy* (< új-perzsa *buy*) tagja azonban, mint immár elhomályosult alapjelentésű szó, az oszmán-török szókincsbe változatlanul átment.

Németh Gyula pesti turkologiai tudomása szerint azonban az összetett szó eme *boy* tagja „kétségkívül régi török szó“.

Ilyen tudással és ilyen módszerrel persze akár még az ó-görög személyneveket is ó-török eredetűeknek lehetne magyarázni.

*

Βαλαχ (Μαλαχ) — Ez is savir személynév. *Βοαρής* savir uralkodónó férjének neve volt, aki 520 körül halt meg. A pántürk világszemlélet szerint ez sem lehet más, mint török eredetű név. Németh Gyula egy pillanatig sem habozott, hogy a rendíthetetlen meggyőződés hangján ki ne jelentse: „Ez megint török név; a *malak* szó az oszmánliban ,bivalyborjú‘-t jelent, s a török *bala* ,gyermek‘ szó származéka. Tudjuk, hogy állatnevek s állatok kicsinyeinek a nevei a törökben gyakran szerepelnek személynevekül“ (191. l.).

Az oszmán-török szótárak eme halvégtetű közlése alapján, és hozzá még Németh Gyula jóvoltából, e jeles savir történelmi személyiségnek egykor büszke nevéből egy könnyed kézmozdulattal holmi nem túlságosan hizelgő „Bivalyborjú Ófensége“-féle neovámbérista csodabogár lett. Sosem hitte volna az ember, hogy egy nagy nép hatalmas fejedelmi személyisége, aki az egykori byzanci és perzsa világbirodalom versengésében nem csekély történelmi szerepet játszott, — csak úgy, édesded közvetlenséggel, „Bivalyborjú“ névre hallgatott volna? Ilyenfajta — neovámbérista vonatkozásban is — szégyenteljes névadásra Németh Gyula nemcsak állítólagos török fejedelmi személynevei közül, de általában véve egyéb népek világtörténelmileg szereplő fejedelmi nevei közül is, ezúttal megint elfelejtett párhuzamokat hozni.

De ez még mindig csak a kisebbik baj volna. Sokkal kellemetlenebb ennél is, hogy egy hangtanilag pont ugyanilyen alakú szó, pont ugyanezzel a jelentéssel, a bulgár-szláv nyelv szókinésében is megvan. Ebben a balkáni bulgár-szlávban ugyancsak: *malak* = ,Büffelchen, junger Büffel‘.²⁰

¹⁹ Air Wb. 921; P. Horn, I. m. 269.

²⁰ Ivan An. Miladinoff. Vollständiges Bulgarisch-Deutsches Wörterbuch. Sofia, 1900. 432.

Németh Gyulának látnia kellett volna, — ha nem-turkologus olvasói talán nem is vették észre —, hogy ez az oszmán-török *malak* ‚bivalyborjú‘ jelentésű szó egyedül és kizárólag csak oszmán-török nyelvterületen fordul elő. Más török nyelv szókincsében semmi nyoma sincsen. Már magának a szónak ily szűk és nyelvileg meglehetősen másodlagos-jellegű földrajzi területen való előfordulása is óvatosságra kellett volna hogy intse, különösen akkor, midőn egy VI. századbéli személynévről volt szó. Ez a kor ugyanis jóval régibb a legelső orkhoni kök-türk feliratok korszakánál is.

Németh Gyulát a kezében forgó fogyatékos török szótárak persze nem világosították fel arról, hogy ez az oszmán-török *malak* ‚bivalyborjú‘ jelentésű szó teljesen azonos egy bulgár-szláv szóval is. Ennélfogva nem tudhatta azt sem, hogy ugyanebben a bulgár nyelvben a *malz* ‚klein‘ jelentésű ősi szláv gyökérszó ugyancsak mily veszedelmes alapul kínálkozik fel a fenti *malak* szóalak mellé.

Mindaddig tehát, amíg ez oszmán-török szót egy egészen újkeletű balkáni szláv eredet gyanúja ennyire terheli, a tudományos szavahihetőség érdekében nem lett volna szabad ily homonymiával való könnyelmű játszadozáshoz nyúlni.

Németh Gyula ellenben nagyobb szolgálatot tett volna a turkológiának, ha nem azzal kezdi, hogy ezen ominózus *malak* szót a VI. századba visszavetített ó-török szótári elemnek tünteti fel, — hanem inkább megvizsgálta volna, hogy egyáltalában van-e az oszmán-török szókincsben olyan *m-* kezdetű szó, melynek eredete még a török népek együttélési korára volna visszavezethető? Mert ha ennek a kérdésnek vizsgálataiba egy kicsit is belemerült volna, rögtön elment volna a kedve és bátorsága attól, hogy ezzel a súlyosan szláv-gyanus *malak* ‚bivalyborjú‘ szóval egy ó-töröknek vélt VI. századbéli személynév etymológiás magyarázatához kezdjen. — Mégsem volna megengedhető, hogy ennyi durva dilettantizmus terpesz-keadjék a Magyar Tudományos Akadémia egyik kiadványában!

*

Hunuguri (Ουόγουροι) — Alig van népnév a népvándorláskori Kelet-Európában, mellyel — különösképen a neovám-béristák — annyi visszaélést és önkényeskedést követtek volna el, mint ezzel. Az önkényeskedés elsősorban és főként itt is magának a népnévnek egy szánalmasan silány török homonymiával való csűrés-csavarásából állott.

Németh Gyula fiktív törökjei ugyanis a Kaukázus észak-nyugati szakaszán, a hunugurok eme megállapítható lakóföldjén, velük kapcsolatban ismét kísértének. A néptörté-

neti szempontból módszeres eljárás természetesen itt is az lett volna, ha Németh Gyula ezen kérdéses terület településtörténeti és ethnikai képével olvasóit, — mielőtt a hunugurokról egy szót is szólni kezd — megismertette volna. A régészeti leletanyag mérhetetlen gazdagsága és az ennek alapján kialakuló jellegzetes településtörténeti kép ugyanis a Kaukázus-vidéknek épen ezt az észak-nyugati szakaszát magasra kiemeli az ismeretlenség sötétségéből. E kérdés-komplexumnak immár hatalmas nemzetközi irodalma van. Németh Gyula „pompás könyvből” azonban a laikus magyar olvasó azt érzi, mint hogyha ez a földterület településtörténeti és ethnikai tekintetben a világ legsötétebb földje volna, amelyet, csak úgy taláalomra, akármiféle őslakossággal, — esetleg, ha úgy tetszik, még törökökkel is büntetlenül be lehetne népesíteni.

Ez alkalomból — már csak a helyszűke miatt sincs módomban arra, hogy az észak-nyugati Kaukázusnak településtörténeti és népi szerkezetével részletesebben foglalkozzam, bármennyire nagy jelentősége volna is ennek a népvándorláskori, kelet-európai ethnikai viszonyok megismerése szempontjából. Az e tárgyra vonatkozó nagyobb tanulmányomban, mely a közeljövőben jelenik meg, mindezekről a magyarság őstörténete szempontjából is elkerülhetetlen kérdésekről, teljes részletességgel fogok majd szólni. Addig is rá kell mutatnom azonban, legalább egy-két szóval, ezen terület településtörténeti képének vezető rétegeire:

A kaukázusi földszoros nyugati szakasza, beleértve már a történelemelőtti időkben nagy szerepet játszó kaukázusi hágók (a „Kereszt-hegy” hágója és a Darjel) környékét is, kb. a Kr. e. XI—X. századi vaskorszak elején Kis-Ázsia felől népesedett be. Az ezen korbelti betelepülők Kis-Ázsiának tősgyökeres, ú. n. asianus kötelékei közül húzódtak fel ide. E történelemelőtti korai bevándorlók jelenkori leszármazottai a Kaukázusban: a k'art'vel-nyelvű népek (a grúzok, lázok, mingrélek, s e testvérnépeik nyomában már csak a koratörténeti időkben felszivárgó szvánok).

A legnagyobb és legizmosabb népvándorlási hullám azonban, mely a Kaukázus észak-nyugati szakaszát, ezúttal észak felől érte, az a vándorlás volt, mely kb. a Kr. e. VI. században az achaimanida Irán kultúrkörének határaitól indult el, a mai Kelet-Európa kapujában ellepte Orenburg környékét, s innen fokról-fokra nyomult nyugat felé, a Don-folyó medencéjéig, ahol, mint a skytha imperium keleti határvonalánál, jó időre megállt. Ez ugyancsak vaskori betelepülők innen hatalmas rajokban déli irányban, a Kaukázus felé; terjeszkedtek tovább, és sűrű telepeikkel különösen a Kubán-folyó medencéjét lepték el. Ennek az Irán felől érkező ellenállhatatlan erejű betelepülésnek ethnikai és államhatalmi központja, a Kr. e. III. század-

tól kezdve, itt a Kubán-folyó medencéjében alakult ki, s folytatlagos élete, minden megszakadás nélkül, a Kr. u. III–IV. századig tartott. Ezek a Belső-Ázsia felől előretörő hódítók merőben új civilizáció kultúriárait hozták magukkal Kelet-Európába és a Kubán-medencébe. Az asszír hagyományokon felnőtt iráni világ jellegzetes készítményei kerülnek elő sírjaikból. Magukkal hozott készségeik közt aramaeus nyelvű feliratokkal ellátott készítmények is vannak. Az aramaeus nyelv az achaimanida Irán területén ugyanis hivatalos nyelv volt. A koratörténelmi feljegyzések, már Herodotos kora óta, ezt a hatalmas hódító népet „szauromata” néven nevezték meg. Nyelvmaradványaik alapján köztudomású, hogy Kelet-Európa eme sokáig döntő szerepet játszó nagy népkötelékeinek nyelve: egy jellegzetes iráni nyelv volt.

A belső-ázsiai Sogdiana és Baktria felől kb. Kr. e. II. században újabb népvándorlási hullám hömpölygött Kelet-Európa, majd, egyik terjeszkedési oldalágában, az észak-nyugati Kaukázus felé. Ezt a betelepülést, mint művelődéstörténeti kísérőjelenség, különösképen a halotthamvasztó temetkezési rítus jellemzi, bár vannak egyes települési területek ezen a kultúrkörön belül, ahol ez a jelenség nem lép fel. Ezen ugyancsak gazdag aranyműves kultúra hordozóit, — mint akikről már a savirokkal kapcsolatban is szóltunk —, a Kelet-Európára vonatkozó történetirodalom „hun” néven nevezte meg. Mind művelődéstörténeti, mind nyelvi kritériumok alapján, minden bizonyíték megvan arra, hogy ezek a „hun” néven nevezett hódító kötelékek szintén tiszta iráni nyelvű népelemek voltak.

Ezen a nagy északnyugat-kaukázusi kártvel és iráni települési területen lép fel a Kr. u. IV. majd V. századtól kezdődőleg a *Hunuguri* ('*Ουόγουροι*) nép neve is.

Ezt az azonos szótári elemekből szerkesztett *Honagur* személynevet, mint egy hun hadvezér nevét, II. Sápür korában, a 309–379 közti időben ismerjük meg legelőször.²¹

Jordanesnek 551-ben írt, de saját szavai szerint is korábbi forrásokra támaszkodó értesítéséből megtudjuk, hogy a *Hunuguri* nevű kötelékek, a Balamir vezérlete alatt történt előre nyomulásuk előtt, vagyis a 375. esztendőt megelőző időben, Skythia földjén, a Maeotis (nyugati) partvidékén laktak (Jord. 63.).

Priskos rhetornak a 461–465. esztendők közti időre vonatkozó értesítésében ezen népkötelék neve '*Ουόγουροι*' alakban, s utána ennek egyéb *h-* szókezdet nélküli változataiban szerepel a kútfőirodalomban: *Un[u]gūr* névalak a Zachariás rhetornak

²¹ J. M a r q u a r t, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Léipzig, 1903. 44. 2. jegyz.

tulajdonított szír egyháztörténetben (569 körül);²² Ὀνογούρων Agathias 146; Ὀννογούροις Menandros Exc. de leg. 443; Ὀννογούρων Menandros Exc. de leg. 206; Ὀννογούρων Theophyl. Sim. 286; Onogoria ravennai Anonymus (680 után); Ὀνογούρων byzanci püspökségi jegyzék (a VIII. század közepéről); Ὀνογούρους Pseudo-Kallisthenes (a IX. század után); Ὀννογούρων Βουλγαύρων Agathon ed. Combefis 204 D—E, ed. Mansi 193 B (713. évi eseménnyel kapcsolatban).²³

Az egykorú köztudatban „hun“ népnek ismert *Hunuguri* kötelék neve ilyenformán a byzanci kútfőirodalomban következetesen szókezdő *h-* nélkül jelent meg.

Ugyanez a feltűnő hangtani jelenség érvényesült magának a „hun“ népnévnek byzanci alakváltozatainál is. Mert amíg az I—IV. századbéli görög, latin és örmény kútfők a hunok nevét *Xoῦνοι*, *Chuni*, *Huni*, *hon-k'* alakban jegyezték fel, addig a későbbi kútfők (Dionysios Periegetes, Priskos, Zosimos, Agathias, Menandros, Prokopios, Theophanes stb.) ugyanezen nép nevét már egyetemlegesen szókezdő *h-* nélkül és kettőzött *-vv-* mássalhangzóval *Ὀννοι* alakban írják. Ez a chronologiailag későbbi és egymás mellett párhuzamosan fellépő két hangtani jelenség semmi esetre sem a görög nyelv hangtani törvényszerűségei alapján jött létre.

A byzanci írók ebben a korban a kaukázus-vidéki népekről szóló értesüléseiket a byzanci politikai érdekkörbe tartozó Lazikén kersztül, maguktól az itt élő k'art'velnyelvű népektől szerezték. Számos néptörténeti bizonyítékunk van arra, hogy nem egy kaukázusi nép neve nem csupán e k'art'vel-nyelvű népek közvetítésével, hanem kimutathatóan egyenesen ez utóbbi népek nyelvéből ment át a byzanci köztudatba: pl. Ἀπύλιοι, 'abcházok' Agathias 173; Prokopios, De bell. got. IV. 499 < grúz *ap'sili* u. a. — Τζάνοι Prokopios, De bell. got. IV. 462 < grúz *Č'ani* 'Dschanien' stb.

Azt látjuk, hogy a szókezdő *h-* eltűnése a k'art'vel nyelvek közt pl. a grúzban, főként idegen eredetű elemeknél, következetesen megismétlődő hangtani jelenség. Például: grúz *aravi* (*k'ari*) 'Südwind' < örmény *haraw*; grúz *avani* 'Mörser' < új-perzsa *hāvan* stb.²⁴ A „hun“ nép neve, a k'art'vel népek nyelvéhez viszonyítva, ugyancsak idegeneredetű szó volt, s mint ilyen, természetesen ugyanezen törvényszerűség hatása alatt állt.

Az *Ὀννοι* népnévalak kettőzött *-vv-* mássalhangzójában pedig a régies grúz és láz *-ni* többesszámképző nyoma ismer-

²² J. Marquart, I. m. 356.

²³ Moravcsik Gyula, Az onogurok történetéhez. MNy. XXVI. (1930), 6—17.

²⁴ Vö. G. Deeters, Arménisch. und Südkaukasisch. Caucasia. (Leipzig, III (1926), 68. IV (1927), 12.

hető fel. A Grúzia Megtérése című VII. századbéli grúz krónika a hunok nevét valóban (ezúttal nyilván az örmény többszámú *hon-k'* hatása alatt) — *hon-ni* alakban közli.

A szóösszetétel útján létrejött *Hun-u+gur* (*᾽Ον ο+γουργ*), *Öv-v+γουργ*, *Hon-a+gur* (*Un-ā+gur*) komplexumok szóvégi *-u*, *-v*, *-a* eleme pedig nem egyéb, mint a különböző k'art'vel-nyelvek ismeretes nominativusképzőeleme, mely az összetételek első tagjában meg szokott maradni.

Ami pedig az összetétel második *gur*, *gor* tagját illeti, ebben is több esetben (mint pl. *Σαρ-ά+γουργοι*, *Öv-ί+γουργοι*) előforduló jellegzetes k'art'vel-nyelvi szótári elem ismerhető fel: ó-grúz *gor* 'Geschlecht' Erck. II, 295; vö. (daghesztáni) avar *guri* 'Haufe, Schaar' Uslar-Schiefn. 120. Eredetileg ez az államéleti mesterszó, mint a kaukázusi nyelvek ezen körbe tartozó műveltségi szavainak jelentékeny része, az egykor itt uralkodott iráni népelem nyelvéből származik (< pahlavi *gōhr* 'edles, vornehmer Geschlecht').

A *Hunuguri* (*᾽Ουόγουργοι*) népkötelék nevének szószerinti jelentése ezek szerint annyi, mint: „hun nemzetség[ből való]”. Nevüket, számos ugyanezen kultúrkörbe tartozó párhuzam útmutatása szerint, uralkodójuknak tulajdonképeni méltóságneve után nyerték.

Erre az eredményre vezetnek bennünket maguk az északnyugati Kaukázus népeire vonatkozó néptörténeti realitások.

Mindezekkel szemben mit mond N é m e t h Gyula?

Mindenek előtt is öelötte az északnyugati Kaukázus régi és jelenkori ethnikai szerkezete terra incognita. Honnan, honnan sem, — nem akarja vele fárasztani a laikus magyar olvasót —, bevezet erre a területre egy török nyelvű népet. Mert, — túlon túl hevenyében odavetett török homonymiája szerint —, fel kell tételeznünk róla, hogy elképzelése szerint az északnyugati Kaukázusban már a IV—V. században valami török nyelven beszélő népelemnek kellett volna laknia. Ebben a vágyálomban természetesen semmi egyéb baj sincs, csak az a csekélység, hogy sem N é m e t h Gyulának, sem másnak senkinek nem sikerült eddig bebizonyítani azt, hogy ebben a korban, Kelet-Európa ezen szakaszán, ú. n. török ethnikumú(?), török kultúrával(?) rendelkező és török nyelven beszélő népelemek éltek volna. Valamint N é m e t h Gyula „pompás könyvé”-ben arra nézve sem kapunk egyetlen egy szónyi felvilágosítást sem, hogy kicsodák voltak azok, akik török nyelvmaradványokat hagytak hátra olyan földterületen, ahol, mióta a világ áll, soha török nyelven beszélő népek nem éltek... ?

De hát végül mégis csak az a fontos, hogy szerinte ez a *Hunuguri* (*᾽Ουόγουργοι*) népnév valamiféle állítólagos török homonymiával rímel. Szerinte az *on-og-ur* törökül annyit je-

lentene, mint „tíz nyíl“, „tíz törzs“ (on „tíz“ + ok „nyíl“ + -z képző) (44., 90., 181. l.).

Foglalkozzunk vele részleteiben? A fent előadottak után kár a nyomdafestékért!

Az egész fikcióban csak az a szomorú, hogy Németh Gyula ebből a nemlétező „tíz nyíl“-ból csinált **ongur*-t, ebből őszláv *oggr*-t, ebből görög *Ογγροι*-t, végül latin *Ungrī*-t, — mely mint a honfoglaló magyarok neve, ezzel a széllel bélelt feltevésáradattal került bele az újabb magyar történetirodalomba is...!

*

Turk — Németh Gyula a byzanci kútfők *Τούροι* nevét, továbbá az arab és perzsa kútfők *turk* népmegnevezését, minden néptörténeti vizsgálat és indokolás nélkül, röviden és egyszerűen csak „türk“ vagy magyarosan „török“ névazonosítással írja át. Az olvasóban ezáltal azt a hitet, sőt egyeseknél talán még azt a meggyőződést is kelti, mintha a VI. századtól kezdve Belső-Ázsiában, majd később Kelet-Ázsiában is *turk* néven emlegetett népek köteléke nem lett volna egyéb, mint a mai ethnikai fogalmaink szerint, különböző „török“ nyelv-járásokon beszélő népek egy és más társadalmi alakulása.

Ezzel a hiungnu-hun azonosítással teljesen egyszínvonalú turk-török azonosításról érdemileg, a néptörténeti valóságok alapján, kimerítően más helyütt fogok majd szólni.

Ezúttal e kérdéssel kapcsolatban egy szembetűnően idevágó körülményre akarom csak a figyelmet felhívni, amelyről azonban Németh Gyula könyvében — számunkra nagyon is érthető okból — nem emlékezett meg. A laikus magyar olvasó ennél fogva ezt a körülményt nem is vehette tekintetbe. Annyi azonban minden olvasónak bizonyára már eddigelé is feltűnt, hogy Németh Gyula a népvándorlási korszak összes ismert népeit, települési körzetekre és chronologiai távolságokra való tekintet nélkül, következetesen eltörökösítette. Népi neveik és személyneveik nem menekültek meg az általam is lépten-nyomon szóvátett, rissz-rossz török homonymiákkal való kísérletezés elől. S ilyen módon Németh Gyula minden egyéb népvándorláskorabeli nép tulajdonnévanyagában hol több, hol kevesebb „kétségtelen“ török nyelvi elemet fedezett fel.

De vajjon mi az oka annak — kérdezhetné valaki —, hogy Németh Gyula mindezek után pont a *turk* (szerinte „türk“ vagy „török“) nevezetű népköteléknek sem népi nevében, sem személynevei között nem talál egyetlen egy török eredetűnek vélt nyelvi elemet sem említésre érdemesnek? Pedig ha a népvándorlási kornak első felében Kelet Európában valóban lehetne ethnikailag és nyelviileg török származású népekről beszélni,

akkor a legegyszerűbb józan ész követelményei szerint is, mindenek előtt ennek a *turk* népnek kellene, — legalábbis Németh Gyula pánturk ideológiája szerint —, a legtöbbszörösebb török-nyelvű népköteléknek lenni. Ezzel a méltán helyet követelő várakozással szemben azonban mi az adott helyzet? Németh Gyula e kényes kérdés felett mélységes hallgatással siklik el.

Engedtessek meg azonban ehelyütt egy kis tetemrehívás e *turk* nevezetű népnek általa elhallgatott tulajdonnevei felett!

A VI. századból, a belső-ázsiai *turk* birodalom életének első századából, személyneveiknek egész sora jut tudomásunkra. Ilyenek: Ἀσάλας, Ἀσκήλ, Βάχαν(ον), Κονναζολά, Σιλζίβουλος (Διζάβουλος), Σπαρξενγοῦν, Στεμβισχάδαν (Στεμβισχάγαν), Τάγμα, Ταϊσάν (= „νὸς θεοῦ“), Τάρδον, Τουλδίχ, Τουροῦμ, Τούρξανθος.²⁵

Az arab-perzsa irodalomból is meglehetősen számú *turk* személynév maradt ránk, mint amilyen: *Agūš*, *Dahhazār*, *Mānūš*, *Nēzak*, *Nijāč*, (*Nijāz*), *Pūrak*, *Simā*, *Suhrāb*, *Šābah* (*Sāweh*) stb.²⁶

Németh Gyula meg sem próbálkozott azzal, hogy eme törölmetszett *turk* személynevek közül legalább egyetlen egynek is „török“ eredete mellett síkraszálljon. Igaz ugyan, hogy mindezek között nem egy oly durvakülsejű személynév is akad, melyen a legjobbszándékú neovámbériszta igyekezet is pozdorjává török. Hogy egyébről ne is beszéljünk, itt van mindjárt az a *Στ*-vel és *Σπ*-vel kezdődő furcsa *turk* személynév. Köztudomás szerint ugyanis eredeti „török“ szó két mássalhangzóval sohasem kezdődhetik. Vannak közöttük aztán egyes, már első tekintetre világosan felismerhető és teljesen azonos névanalógiákkal párhuzamba állítható tiszta „nem török“ személynevek is.

Miért nem tartotta Németh Gyula érdemesnek, hogy erről a legelső sorban döntőfontosságú néptörténeti jelenségről laikus olvasóit legalább egy-két szóval is tájékoztassa?

Miért? Nagyon egyszerű dolog megfelelni erre.

A *turkok* eme kifejezetten „nem török“ jellegű tulajdonnévanyaga ugyanis a VI. századi türk birodalom megalapítóinak nyilvánvaló „nem-török“ nyelvűsége mellett nyújt megszívlelnivaló bizonyítékot. Ez a körülmény azonban a *turk* államalapítók „török“ voltáról szóló elméletnek méltán megérdemelt csődjét és kudarcát jelenti.

Ezért hallgatott erről olvasói előtt oly sokatmondóan és tömören Németh Gyula!

*

²⁵ Menandros, Theophanes, Theophylaktos Sim. történeti műveiben.

²⁶ Ferdinand Justi, *Iranisches Namenbuch*. Marburg, 1895. — címszók szerint.

Kuman. — Németh Gyula a „hün“ népnévhez tartozónak hirdeti a török-nyelvű *kun* nép nevét is. Elméletét a következő, nem kevésbé vakmerő állítással toldja meg: „Bizonyára e népnév származéka a *kuman*...” (141—2. l.). Majd, ez utóbbi népnévalaknak földrajzi és kútfői elterjedéséről szólva, közli még a következő fontos adatokat is: „Kis-Ázsiában öt *Kuman* nevű község van“ (144. l.).

Az akadémiai színvonalú tanulmány a laikus olvasóban természetszerűen itt azt a látszatot kelti, mint hogyha a kumának egykori neve a jelenleg jórészt török lakosságú Kis-Ázsiában is ismeretes és elterjedt lett volna, s esetleg (legalább is Németh Gyula vonalvezetéséből erre kell következtetnünk) az oszmán-törökök ezt a megnevezést még belső-ázsiai őshazájukból hozhatták magukkal.

Jellemző, de egyszersmind elrettentő példája ez az eset is a pánturk világszemlélet üres homonymiakon felépülő és minden tudományos alapot nélkülöző ú. n. módszerének. Az eljárás abszolút tudománytalansága itt is ugyanazon sarkalatos elemi hibában gyökerezik, mint amelyről már fentebb is kimerítően szoltunk. Németh Gyulának leghomályosabb sejtelve sincs azon területek településtörténeti és ethnikai viszonyairól, melyeken fiktív népeit és népmozgalmait szerepeltetni szeretné. Így ez esetben sincs tudomása arról, hogy Kis-Ázsiában a Kr. előtti évezredekben chatti és hettita néven nevezett népelemek éltek, mely utóbbiak ott világbirodalmat is alapítottak. Ebben a Hettita-államban egy bizonyos *Kumani* város neve (^{URU}*Ku-ma-ni*, ^{URU}*Kum-ma-an-ni* stb.) már a Kr. e. 2. évezred végén történelmi szerepet játszott. Földrajzi fekvésére nézve valószínűleg Kis-Ázsia észak-keleti szakaszán, az Iris-folyó medencéjében terült el, ott, ahol a klasszikus idők *Comana* (*Pontica*) nevű városa is állt.²⁷ Egy *Kocava* nevű város ismeretes volt még Kappadokiában is.²⁸ Több példánk van rá, hogy Kis-Ázsia eme őskultúrnépének helymegnevezései, a görög-római korszakon keresztül, egészen a jelenkorig elszármaztak és a mai török lakosság tulajdonnévkincstárában is, alig változott alakjukban, élnek.

Németh Gyula azonban, andalító kézmozdulattal, ezt a Kr. e. 2. évezredvégi hettita helynevet is „bizonyára“ török-eredetű népnévvé varázsolta át.

Ilyesféle tudományos vívmányok sarjadtak az egyedüluralkodó neovámberista iskola jóvoltából a Magyar Tudo-

²⁷ Fr. Bilabel, *Geschichte Vorderasiens und Ägyptens vom 16.—11. Jahrhundert v. Chr.* Heidelberg, 1927. 186. 271.

²⁸ J. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier nebst einem Verzeichnisse kleinasiatischer Namenstämme.* Leipzig, 1913. 122; Ch. Texier, *Asie Mineure.* Paris, 1882. 512.

mányos Akadémia és a Pázmány Péter Tudományegyetem nagyobb dicsőségére.

*

Mindezekkel a kritikai megjegyzésekkel kapcsolatban nem az volt a célom, hogy Németh Gyulának „A honfoglaló magyarság kialakulása“ c. könyvét helyesbítésekkel egészítsem ki, vagy hogy a szerző figyelmét egyes esetleges új szempontokra is felhívjam. Ezen a könyvön már sem helyesbítésekkel, sem új szempontokkal többé segíteni nem lehet. Az általam kiválasztott egyes fontosabb kérdések részletes elemzésével arra akartam azonban rávilágítani, hogy végre egyszer már szakember és laikus egyaránt meglássa, hogy Németh Gyulának ez az annyira agyba-főbe magasztalt és egyes hazai tényezők részéről annyi mindenféle elismeréssel és kitüntetéssel elhalmozott könyve — nem tudományos mű.

Eddigi cikkeimben lépten-nyomon rámutattam arra, hogy Németh Gyula turkologiai ismeretei homályosak, hiányosak, sőt, amint néhány szembeszökő példával megvilágítottam, az eddig világszerte méltányolt magyarországi turkologia hagyományaihoz semmiképen sem méltók.

Ez a könyv azonban, eredeti elgondolás szerint, tulajdonképp nem is turkologiai szaktanulmány, hanem a népvándorláskori népek s köztük a honfoglaláselőtti magyarság legfőbb néptörténeti problémáinak megoldására vállalkozó alkotás szeretett volna lenni. Mindenki számára könnyen megérthető formában rá kellett tehát mutatnom arra is, hogy Kelet-Európa népvándorláskorabeli legfőbb néptörténeti kérdéseihöz a turkológiának semmi köze sincsen. E kelet-európai néptörténeti kérdések szakszerű vizsgálatához egész más tudományok ismeretanyaga és módszere szükséges. Amit ezen a nem neki termett téren Németh Gyula az ő idevarázsolt fiktív törökjeivel és csaknem minden egyes esetben nevetségbe fúlado török homonymiáival művelt, az legendyhebb kifejezéssel szólva nem egyéb, mint tudományoskodó mezben tetszelgő — áltudomány.

Sajnálnivaló, hogy Németh Gyula eme tudománytalan könyvének számos abszurd állítása és fikciója, különösképen történetíróink jóhiszeműsége és túlzott bőkezűséggel előlegezett bizalma révén, itt-ott beszüremkedett történetirodalmunk egyes fejezeteibe is. Legfőbb ideje, hogy ezzel a tudománytalanságban gyökerező fikciótúltengéssel a magyar közvélemény egyszer már leszámoljon.

Ennek az egészséges és komolyan tudományos útra való térésnek legelső feltétele azonban abból áll, hogy mind magyar történetíróinknak, mind a laikus magyar olvasóközönségnek ez üres fikciókkal való további félrevezetése megakadályoztassék.

Ezért is erről a helyről ünnepélyesen és tisztelettel felszólítom a Magyar Tudományos Akadémiát, mint Németh Gyula „A honfoglaló magyarság kialakulása“ c. könyvének kiadóját arra, hogy ezt a könyvet, mely memcsak tudománytalan tartalmánál, de korunkba immár nem illő módszertelenségénél fogva is, hazai tudományunk fejlődését károsan és hátráltatólag befolyásolja, a magyar tudományos közérdek szempontjából a könyv-árusi forgalomból egyszer s mindenkorra vonja ki!

Mészáros Gyula.

(Deutscher Auszug) Pseudotürkische Volk- und Personennamen IV. Name und Volkstum der Sawiren. — Nach Priskos Rhetor wurden die *Σαβίροι* um 461—465 von den Awaren aus ihren Stammsitzen vertrieben; sie drangen ihrerseits dann in das Gebiet der *Σαράγουροι*, *Οδρωγοι* und *Ἰονόγουροι* ein. Die letzteren beschwerten sich über diesen Friedensbruch der Sawiren durch eine Gesandtschaft in Byzanz und suchten gegen sie Schutz bei den Byzantinern. Auch aus diesem Tatbestand folgt schon, dass die Heimat dieser drei Völkerschaften irgendwo in der Nachbarschaft des Machtbereiches der Byzantiner gelegen haben muss. Da sich die ältesten Sitze der Awaren nach dem Zeugnis des archaeologischen Fundmaterials in Europa im nordwestlichen Kaukasus befanden, kann das ursprüngliche Siedlungsgebiet der Sawiren nur hier gesucht werden, wo die vorawarische Schicht der Funde von den Archaeologen für hunnisch angesehen wird. Es ist also anzunehmen, dass die Sawiren zu der hunnischen Volksgruppe gehörten; mit dieser Annahme steht auch der Umstand im Einklang, dass die Bewohner dieses Gebietes in verschiedenen orientalischen und byzantinischen Quellen schon sehr früh als Hunnen bezeichnet wurden. Es kann also kein Zufall sein, dass die Sawiren in vielen byzantinischen Quellen als *Οδωνοι Σάβειροι* usw. angeführt werden. Über die ethnische Zugehörigkeit der Sawiren können wir genauer durch die Angaben in einer georgischen Chronik unterrichtet werden, in welcher nämlich die Bewohner des nordwestlichen Kaukasus für die ältesten Zeiten als *osi* „Osseten“ bezeichnet werden. Die Hunnosawiren waren hiernach Iranier. Diese Folgerung findet eine Bestätigung in der Benennung der Osseten im Swanischen, wo sie nämlich auch heute noch als **sawir* (*le-svir-a*), *savär*, *savjar*, *sivär* bezeichnet werden (eigentlich eine Pluralform zu *Sav* „Land der Osseten“).

Demgegenüber möchte Gyula Németh in den Sawiren ein türkisches Volk erkennen. Er liest nämlich die Namensform *Σαβίροι* ganz willkürlich mit *-b-* (vgl. z. B. bei Jordanas *Saviri* und so auch in einer armenischen Quelle); das auf diese Weise erschlossene *Sabir* will dann Németh von dem türk. Verbalstamm *sap-* „den Weg verlassen“ herleiten. Nur ist und war davon die Lautung der von Németh benötigten Wortform in keiner türkischen Sprache **sabyr*, sondern überall und immer ausschließlich *sapar*. Wenn also Németh in dem geographischen Namen *Sibirien* seinen falsch erschlossenen Volksnamen zu erkennen vermag, so irrt er sich natürlich gewaltig. Der geographische Name *Sibirien* taucht nämlich erst während der mongolischen Periode auf und ist mong. Ursprungs: er ist nämlich identisch mit dem mong. Wort *šiwir* „dichter Wald, Gestrüpp“ (*Sibirien*: mong. *Šiwir*). Auch möchte Németh seinen erschlossenen türk. Volksnamen mit bestimmten ON des ostjakischen Gebietes in Zusammenhang bringen. Nur sind die ON *Šaber*, *Šoper*, *Saber* am wahrscheinlichsten

gleichfalls mong. Ursprungs: die Wortformen *šabar*, *šibar*, *sipar* haben nämlich im Mong. die für einen ON ansprechende Bedeutung „Sumpf, Schwarzerde“.

Diese mehr als gewagten Hypothesen benötigt Németh deswegen, um den Bericht des Priskos von der Flucht der durch die Sawiren gedrängten Onoguren seinen die ungarische Urgeschichte betreffenden Theorien anpassen zu können. Die Onoguren (in denen er die Vorfahren der Magyaren erkennen möchte), Saraguren und Oguren (der öfter [!] belegte Name *Ὀσράγου* sei nach Németh nur ein Schreibfehler) sollen nämlich nach ihm von den Sawiren aus ihrer sibirischen Urheimat vertrieben worden sein. Diese ganze Theorie kann jedoch nach dem Vorgebrachten nur als eine phantastische linguistische Geschichtsklitterung bezeichnet werden.

Βασήξ, der Name einer sawirischen Königin (Nebenformen *Βωαήξ*, *Βαρήξ*) ist offenbar identisch mit dem iranischen PN *Ὀδαρίξης*, *Wahriz*, *Wahriz*. — Um diesen PN für einen türkischen ausgeben zu können, deutet Németh die von Fachleuten als Schreibfehler bezeichnete (was nach den Literaturangaben auch Németh bekannt gewesen sein muss) Variante *Βωαρήξ*, in welcher er die angebliche türkische Namensform *Bo-aryk* „tugendhafter Führer“ erkennen möchte. Aber auch mit dieser erzwungenen Namensform hat er kein Glück; denn das von ihm ange setzte *boy* „Führer“ kommt nur in der osmanischen militärischen Rangbezeichnung *baş-boy* vor. Sie ist jedoch im Osman. Teilübersetzung aus dem neupers. *sār-būy* (neupers. *sār* „Haupt“ = osm. *baş*).

Βαλάχ ist der Name des Gatten der voreben genannten sawirischen Königin. In diesem Namen möchte Németh das osman. Wort *malak* „Büffelkalb“ erkennen (also: Hoheit „Büffelkalb“); dieses nur im Osman. belegte Wort ist jedoch offensichtlich ein bulg.-slaw. Lehnwort < bulg. *malak* „Büffelkalb“ (vermutlich von slaw. *mal* „klein“ gebildet).

Hunuguri. — Es ist bemerkenswert, dass dieser Name in den Quellen der ältesten Zeiten mit *h-*, später aber ohne *h-* geschrieben wird. Dieselbe Erscheinung kann man auch bei den Schreibungen des Namens der Hunnen beobachten. Vermuthlich sind diese Namen, gleich anderen des Kaukasusgebietes, durch kharthvelische Vermittlung zu den Griechen gekommen; denn in kharthvelischen Sprachen pflegt das anlautende *h-* auch in den arm. und neupers. Lehnwörtern dieser Sprachen zu verschwinden. Für die kharthvelische Vermittlung dieser Namen spricht noch besonders deutlich das *-nn-* in der Namensform *Ὀννοί*: *-ni* ist nämlich ein altertümliches Pluralzeichen in mehreren kharthvelischen Sprachen. Der Volksname *Hunugur* ist ebenfalls kharthvel. Ursprungs; er ist zu gliedern: *lan-u-gur*. Der erste Bestandteil dieses Komplexes ist mit dem Hunnenamen identisch; der zweite Bestandteil *u* oder *i* oder *a* dient zur Nominativbildung in verschiedenen kharthvel. Sprachen; der dritte Bestandteil *gur*, *gór* ist ein iran. Lw. in der Bedeutung „Geschlecht“ (< pahlavi *gohr* „edles, vornehmes Geschlecht“). Ursprünglich war dieser Name wahrscheinlich die Würdebezeichnung des Herrschers. — Die türk. Deutung dieses Volksnamens durch Németh beruht also nur auf einer wertlosen Homonymie; türk. *on* „zehn“ + *ogur* (eine angesetzte Ableitung zu türk. *ok* „Pfeil“).

Türk. — Dieser Volksname (so in orient. Quellen, in byzant. Quellen: *Τούρκοι*) darf mit dem Namen der Türken — wie das z. B. Németh haben möchte — nicht identifiziert werden. Wir kennen nämlich aus verschiedenen Quellen eine ganze Reihe von türkischen PN, die ausnahmslos charakteristisch iranische PN sind; sogar Németh hat keinen Mut dazu gehabt, für diese nach seiner uns schon bekannten „Methode“ türkische Etymologien zu erfinden!

Kuman. — Németh möchte diesen Namen mit dem Volksnamen der Hunnen in Zusammenhang bringen. In seiner abenteuerlichen „Beweisfüh-

„rung“ erwähnt er unter anderem, dass es nach Ausweis von ON wie *Kuman* kumanische Siedlungen auch in Kleinasien gegeben haben soll. Nur ist uns einer von diesen ON auch schon aus heftitischen Quellen bekannt...

Zum Abschluss betont Verfasser, dass es in seinen Ausführungen erwiesen sei, dass die Turkologie mit der Geschichte der Völkerwanderungszeit in Osteuropa nichts zu schaffen habe. Weil Némeths ungarische Urgeschichte („*A honfoglaló magyarság kialakulása*“) ausschliesslich auf verfehlte Deutungen von osteuropäischen Volk- und Personennamen aus der Völkerwanderungszeit aufgebaut ist, indem diese besonders infolge der mangelhaften türkischen Sprachkenntnisse Némeths nebst einer unmethodischen Oberflächlichkeit ausnahmslos mit Hilfe von phantastischen etymologischen Spielereien für türkische Namen ausgegeben werden, muss dieses Buch für ein pseudowissenschaftliches Werk bezeichnet werden. Der sehr angesehene Verleger würde also durch seine Einziehung der wissenschaftlichen Forschung einen sehr schätzbaren Dienst erweisen können, da durch die scheinwissenschaftliche Aufmachung der Ausführungen Némeths Nicht-Turkologen sehr leicht irreführt werden können.

A második ugor-török háború

Sajnovics kissé túlzott felfedezése (idioma hungarorum et lapponum idem esse) egyáltalán nem keltett annak idején a magyarság körében közlekedést, amennyiben apáink nem ismerve a finnugor népek történetét, valahogy szégyenkezéssel gondoltak a „halzsírszagú“ rokonságra. Ezt a hangulatot használta ki a múlt században Vámbéry Ármin, amikor hirdetni kezdte, hogy a magyarság tulajdonképp török népnek tekintendő és hogy a magyar nyelv sem más lényegileg, mint egy kissé romlott török idioma. Tekintve, hogy a törököket az orosz-török háború nálunk divatba hozta (a magyar függetlenségi törekvéseket eltipró gyűlölt moszkovizmus ellenségeit szerették bennük), a nagyközönség a Vámbéry-féle tanokon kapva-kapott. A távolból a török is katonanépnek látszódott; Vámbéry pedig gondoskodott róla, hogy mindenféle a valóságnak meg nem felelő romantikus elképzelések kerüljenek a rokon népnek vélt törökségről forgalomba... Különösen nagy hatást keltett az „államalkotó képesség“ regéje; egy szóval a törökökben is valami olyan magasabbrendű emberfajtát kezdett a közönség nálunk tisztelni, amilyenek a történeti magyarság sok joggal önmagát is érezhette. Ezenkívül Vámbéry az elképzelt, dicső turáni multat is a legragyogóbb színekben igyekezett a lelkes közönség szeméi elé varázsolni, amennyiben minden lovas népet, amely a történelemben valamennyire jelesebb szerepet játszott, minden teketória nélkül török népnek tette meg. Így a magyarság mint török ősökért egyaránt lelkesedhetett a megmagyarosított *szittya* néven tisztelt skythákért, de meg a hunokért is.

A sok reklám és a jelentős „közönségsiker“ ellenére a turáni romantikában fogant, Vámbéry-féle délibábos magyar őstörténeti elképzelés tudományosan mégis hamar csödbe jutott. Az Akadémiában helyet foglaló nyelvészek élén akkor t. i. egy európai jelentőségű tudósunk,